

DEVOCIÓ, CULTE I FOLKLORE PAULÍ A L'ILLA DE MALLORCA

per Joan Parets i Serra i Jaume Sancho i Gili

Unes lletres proemials

Després de prop de cinquanta anys ha tornat a caure en les meves mans un text que ja tenia completament oblidat. Un treball que tres bons companys, estudiants aleshores, carregats de millor voluntat que de la preparació científica adequada avui exigible, vàrem elaborar l'estiu de 1963 per presentar el curs vinent al Certamen que anualment es convocava en el Seminari Conciliar de Sant Pere, de Mallorca. Potser en el seu moment fóra adient, fresc i actual. Ara em sembla procedent d'un altre món..., d'un món que ja no és només història, sinó que ja em sembla prehistòria!

Però potser sigui precisament això el que encara avui li pot atorgar aquesta engruna d'interès necessari per a llegir-lo amb complaença: aquells llambreros d'un món que fou i que ja no serà mai més.

Això em mena, però, com a primera conseqüència, que aquell treball admeti ara poquíssims retocs i molt manco "actualitzacions", si no és en els aspectes més formals, de redacció o de simple presentació, a més d'adaptar-lo a la normativa ara vigent.

La resta s'ha de veure com el que fou...

I això és gairebé l'únic que hi hem fet.

Introducció

Tot el que hem vist fins ara es pot dir, en certa manera, paulinisme "estàtic" i representa aquell aspecte permanent i durador del mateix.

Volem ara, en aquest breu capítol, donar un esguard –ni que sigui molt succintament per l'escassetesa de materials– al paulinisme “viu”, movedís com la vida, al paulinisme popular que és bellugadís i canviant, fet vida en els costums i en la parla nostrada, la de les nostres tradicions expressives.

Com es podrà apreciar també, no parlarem només del culte i la devoció al sant, sinó que ens ha semblat adient ajuntar-hi també l'aspecte folklòric, en el sentit gairebé literal de “vida del poble”, és a dir, en les seves manifestacions més populars. Perquè, si és ver que la devoció popular es converteix adés en culte, resta sempre quelcom que no es tradueix exactament en aquest llenguatge de per si genuïnament religiós: hi ha una mena de devoció o d'encobiment del poble que té una tendència a expressar-se en costums, dites, refranys, cançons, gloses, llegendes..., un tant extrareligioses i, a voltes, fins i tot una mica xocants... Tot aquest bagatge paulí que hem pogut anar arrellegant pels nostres pobles, tot maldant copsar-ne el fons emotiu, intentarem ara exposar-lo amb un cert ordre i per matèries complementàries.

Veritablement no ens podem gloriejar d'unes tradicions molt abundoses en aquest sentit, ni tan sols d'una coneixença molt arrelada del nostre Sant. Malauradament el nostre poble quasi “desconeix” la figura pròcer de l'Apòstol. I quan diem “desconeix” ens volem referir al fet constatat de l'escassa penetració que el culte i la devoció al Sant Apòstol ha aconseguit assolir entre els mallorquins de tots els temps passats; probablement, entre altres causes, per la seva habitual conjunció amb la figura senyera de l'apòstol Sant Pere, que tanta rellevància ha assolit dins el nostre poble i que, en certa manera, ha eclipsat la festa de Sant Pau.

Per a adonar-se que aquest coneixement i, per tant, també la devoció popular de que parlàvem són prou esquifits dins el nostre poble, basti dir que, a la pregunta de l'enquesta que, per tal de fer aquest estudi, presentàrem a un centenar de persones ben coneixedores de la matèria, formulada amb els següents termes: “*Creu que la devoció a S. Pau està arrelada en el nostre poble?*”, aproximadament un vuitanta per cent ens va respondre amb una clara negativa i, quant als restants, es conformaren en afirmar que no ho podien assegurar...

Però el cert és que no hi va haver cap resposta clarament afirmativa.

Ens atrevim a dir que aquest desconeixement va molt lligat al desconeixement bíblic que ha patit el poble cristià d'aquestes illes durant molts segles, i aventuram que un aprofundiment en el coneixement del Nou Testament per part del nostre poble cristià duria amb tota seguretat a una valoració de l'obra de l'Apòstol i, ensems, de la seva persona.

Una volta establertes aquestes afirmacions generals, passam ja a concretar el que hem pogut arrellegar sobre aquesta qüestió.

* * *

Culte i devoció

Ajuntam aquí els dos termes de *culte* i *devoció* perquè no és la nostra intenció referir-nos primordialment al culte litúrgic que, com a imperat, celebren indistintament les nostres esglésies els dies que pertoca. Aquest és un culte universal i comú de l'Església. Ens volem referir aquí especialment a la participació que el poble pren o prenien en tals actes litúrgics, com també al culte específic que algunes esglésies dediquen o dedicaven al Sant.

És o era costum d'alguns pobles (i així consta de Sant Llorenç des Cardassar, Santa Maria del Camí, l'església de la Missió de Palma, etc.), encendre el dia 25 de gener, festa de la conversió de Sant Pau, dos ciris davant les imatges o les figures del Sant, i solia succeir que aquell mateix dia la seva capella o figura fóra visitada per aquell grupet de persones piadoses més afectades de visitar sants...

Pel demés, el que resta del poble no se n'adonava ni del sant ni de la festa.

A altres llocs, en canvi, ha succeït que celebracions particulars feren que la festa de l'apòstol fos reemplaçada per altres commemoracions: tal era el cas de Felanitx, per exemple, que tal diada celebrava amb especial solemnitat la conversió del Beat Ramon Llull, així com també ho fan des de temps enrere a l'església de Sant Francesc de Palma, on els Claustres de Professors i un considerable grup d'alumnes del Seminari Conciliar de Sant Pere i dels Instituts d'Ensenyament Secundari de Palma hi acudien per tal d'honorar el Beat mallorquí.

També, com hem fet notar abans, el fet que la festa de Sant Pau del 29 de juny vagi litúrgicament unida a la de Sant Pere i que aquest darrer sigui el patró de moltes confraries marineres com també d'algunes poblacions, com és el cas de la Colònia de Sant Pere d'Artà o també del Port d'Alcúdia, etc., ha fet que, a efectes populars, la festivitat conjunta quedi solapada i s'ha produït una dissociació entre ambdues figures amb preponderància gairebé exclusiva del primer dels apòstols. Malgrat això, hi ha pobles que han mantingut la celebració conjunta dels dos sants, com és el cas d'Algaida que té per patrons ambdós apòstols i el dia 29 de juny de cada any se celebren les festes patronals de la forma acostumada a la nostra illa: festes cíviques i religioses "*amb Completes solemnes, Ofici major, amb assistència de les autoritats, i amb sermó d'un 'predicador extern'*" com resa una resposta a l'enquesta que allà hi vàrem fer.

Finalment cal dir que a la Seu de Mallorca, segons resa la consuetud vigent almenys fins l'any 1963, el dia 25 de gener hi ha "Eloi Menor", això és, que el cant de Tèrcia i de Vespres el presideix un Beneficiat, el qual presideix també l'Ofici Conventual. El dia 30 de juny, commemoració de Sant Pau, hi

ha “Eloi Major”, és a dir, Prima, Tèrcia i Vespres presidides per un canonge, que també celebra l’Ofici Conventual.

Aquestes són les principals manifestacions específiques del culte paulí que hem constatat que se celebren a Mallorca.

Pel que fa a manifestacions civils d’honorança al sant sols cal donar compte de la dedicació d’un carrer a l’Apòstol a la petita Colònia de Sant Pere, d’Artà. Aquest idíl·lic raconet de Mallorca és l’únic, al nostre saber, que té un carrer dedicat a Sant Pau. La seva proximitat a l’ermita de Betlem, fundada i regentada pels ermitans de Sant Antoni i Sant Pau, ens podria fer pensar que, tal volta, aquest carrer fos en honor del sant ermità i no de l’apòstol. El fet, però, que alguns altres carrers paral·lels o confrontants estiguin dedicats a Sant Pere i a cada un dels quatre sants evangelistes ens fa pensar decididament el contrari.

Folklore

Hi ha encara unes altres manifestacions que, sense ésser de caire religiós, demostren un cert coneixement i encobeïment del Sant o de la seva festa i que es tradueixen en refranys, dites, cançons, gloses, llegendes, costums... De cada una d’aquestes manifestacions populars procedirem tot seguit a parlar-ne un poc.

Refranys

El nombre de refranys referents a sant Pau que hem pogut arregar és així mateix considerable. En alguns casos, però, no resulta gens fàcil discernir si estan referits al sant apòstol o al sant ermità. Especialment difícil resulta fer-ho en aquells casos que fan referències a qüestions del *temps* i de *l’agricultura*: la proximitat temporal entre les festes de la Conversió de Sant Pau apòstol (25 de gener) –la més coneguda a Mallorca– i la festa de Sant Pau ermità (15 de gener) fa que els contextos dels refranys no proporcionin en molts de casos gaire indicis al respecte.

De Sant Pere i Sant Pau

Hi ha, però, alguns trets que sí que permeten palesar la clara referència al sant Apòstol. En primer lloc, queda prou clara l’atribució a l’apòstol en tots aquells casos en què en el mateix refrany es fa també referència a l’apòstol Sant Pere. Vet-ne aquí alguns exemples:

“Si no ho té sant Pere, ho manleva a sant Pau”

que es diu pel pla de Mallorca (a Manacor especialment) i que significa la compenetració entre dues persones o famílies que s'ajuden mútuament en tot el que poden.¹

A altres parts de Mallorca es coneix també el següent refrany:

“Amb excuses d'en Pere, en Pau s'escalfa”,

volent significar el fet d'aprofitar-se alguna persona d'uns avantatges que no li pertanyen per si, sinó tan sols per la seva relació amb algú altre.²

Un altre n'hi ha encara de molt antic i d'una curiosa explicació. Aquest refrany que ja trobam emprat en el segle XV³ es refereix sens dubte a l'anomenat “privilegi paulí” respecte al matrimoni, i encara és en ús en alguns pobles de Mallorca en un sentit un tant maliciós i quelcom anticlerical, ja que atribueix en general al clero la interpretació i aplicació de tal privilegi de forma arbitrària i segons les pròpies conveniències.

El refrany diu així:

“Si els lliga sant Pere, els dispensa sant Pau”

L'antiga escriptura a què ens hem referit abans diu així:

“Si'ls lliga sent Pere, dispense-y sent Pau”⁴

Del temps

Així com aquests refranys que uneixen els dos noms de Pere i Pau no presenten cap dificultat a l'hora de constatar que el nom darrer està clarament referit a l'apòstol, no passa el mateix quan els refranys fan referències a qüestions del *temps* o de *l'agricultura*, ja que la proximitat entre les dues festes de Pau ermità i Conversió de Pau apòstol fa que el que es pot dir d'una d'elles escaigui també per aproximació temporal a l'altra.

De la major part dels refranys que sobre aquestes qüestions aportam com usuals a Mallorca ens hem pogut cerciorar d'alguna manera del seu sentit genuí o del que li sol donar el poble. D'una petita part, però, no queda massa clara la seva referència. Tot i això, els hem volgut incloure també en aquest recull per tal de donar constància del seu ús.

---

(1) El DCVB d'Alcover/Moll també el recull amb el següent significat: “Vol dir que si no trobam protecció a un lloc, cal cercar-ne a un altre” (Alcover/ Moll, DCVB. Vol. 8, pàg. 462).

(2) Aquest refrany el recull també amb la seva variant “*Amb l'excusa d'en Pau, en Pere s'escalfa*” el DCVB d'Alcover/Moll, que li atribueix aquest sentit de “aprofitar-se del nom d'un altre per a obtenir beneficis”. (Alcover/Moll, DCVB, vol 8, pàg. 340).

(3) “Lo procés de les olives e disputa dels jouens hi (sic) dels vells”. València, 1497. Obra de diversos autors valencians (Mn. Bernat de Fonollar, Joan Moreno, Mn. Jaume Gaçull, Narcís Vinyoles i Baltasar Portell) que està reproduïda i inclosa dins el *Cançoner Satiric Valencià* de R. Miquel i Planes. Pàg. 5-80.

(4) *Ibidem*.

A Mallorca, almenys a la part rural, se solen agrupar uns determinats temps o èpoques de l'any amb una denominació comuna i genèrica de “*Ses Festes*”. Així diem, per exemple, “*davant festes*”, “*per ses festes*”, “*passat festes*”... i amb aquestes denominacions no volem indicar solament una determinada diada o una data concreta de l'any, sinó un conjunt de celebracions ciutadanes, religioses i cíviques, ben conegudes de tothom. Així quan s'acosta Nadal es parla de “*Ses Festes*” referint-se a tot el temps nadalenc i això, de més, en un sentit molt ample: no sols referit estrictament a les diades de Nadal, Cap d'Any, els Reis... S'allarguen fins aquelles diades de gener que són especialment populars, com és el cas de Sant Antoni Abat a la pagesia o la de Sant Sebastià especialment a Palma. Passades aquestes, aleshores han “*passat festes*”..., però no abans!

Per això creim que el refrany popular que diu:

*“Sant Pau / tanca ses festes amb clau...
manco la Candelera / que li ve darrere”*

s'ha de referir necessàriament a la festa del 25 de gener, altrament no es tendrien en compte les festes de Sant Antoni o Sant Sebastià, que en quedarien excloses si el refrany es referís a sant Pau ermità de dia 15.

També són característiques les dites populars que fan al·lusió a l'avançament o el retard de la claror dels dies, per exemple: “per Nadal, una passa de gall / per Sant Antoni, una passa de dimoni” vol significar que per aquestes saons el dia s'ha allargat ja un grau ben coneixedor. Així també el nostre refrany:

“Per Sant Pau / una hora hi cau”

fa referència que el dia, per a final de gener, s'ha allargat prop d'una hora.

És sabut també per tot pagès que “ses calmes de gener” solen fer crisi cap a finals del mes, i aleshores és quan també pareix decidir-se la curta o llarga durada de l'hivern que encara resta:

*“Per sant Pau es dia s'atura, s'ho pensa...,
i recula o avança”*

“Per sant Pau / s'hivern se'n va..., o s'hi ajau !”

Perquè ja se sap que:

“Sant Pau / obri s'hivern..., o el tanca amb clau!”

Si les dites “calmes de gener” s'allarguen desmesuradament, és ben segur que els darrers i definitius freds de l'hivern vendran amb retard i així es deturará considerablement l'arribada de la primavera i també l'estiu, perquè ja

se sap de sempre que “*es temps no queda mai penjat en el cel...*” i que “*si no plou de prest, plourà de tard!*”, de tal manera que diuen els pagesos mallorquins que:

*“Si plou per sant Pau / hivern, adéu-siau !
i si fa sol / ve un hivern nou.”*

Amb aquest mateix significat trobam també un altre proverbi que es refereix a la Candelera (festa de dia 2 de febrer),⁵ per la qual cosa resulta prou evident que aquest sant Pau a què fan referència els esmentats refranys és el de finals de gener i no el de mitjan mes.

Agrícoles

Adesiara no resulta gens fàcil destriar clarament aquelles dites o refranys referents al *temps* d'aquelles altres que són clarament *agrícoles*, atès que durant molts de segles el poble mallorquí ha estat un poble primordialment pagès i que l'agricultura està sempre, sempre pendent del bon o del mal temps.

Gairebé totes les dites o els refranys referents a l'agricultura i relacionats amb l'apòstol Pau cuiden sempre de fer notar la necessitat que per aquelles saons de finals de gener el temps sigui temperat, sense vent, ni neu, ni gelades..., i millor encara si no hi ha excés d'aigua:

“Sant Pau mullat / tot l'any esbarriat!”

“Sant pau ras / de collita omple es cabàs!”

“Sant Pau ventós / fam, guerra (?) i plors...”

“Sant Pau nevat / any de fam assegurat!”

N'hi ha d'altres també que, referint-se a la mateixa festa de gener, donen bons consells sobre el que és o no oportú fer en el camp per aquella temporada. Tal és el cas del següent:

“Per sant Pau / es sembra s'all”

I ja se sap que els alls sembrats aquest dia són bons “*per a un necessari*”.⁶

Expressions i locucions

Diu Miguel de Unamuno a una de les seves obres que l'esperit d'un poble es coneix per les seves interjeccions. Els sentiments, el temperament i les característiques d'una comunitat humana tenen tendència a expressar-se en

---

(5) “Si la Candelera plora, s'hivern és fora / i si riu, lluny és s'estiu!”

(6) Respecte a la creença popular sobre les virtuts curatives dels alls sembrats el dia de Sant Pau (25 de gener), en farem més avant una més extensa referència.

els seus proverbis i en les seves exclamacions. Nosaltres hi afegiríem que també la seva cultura i el seu moment històric donen un o altre contingut a aquestes manifestacions de l'ànima d'un poble.

La seva història i la seva cultura han fet que el poble de Mallorca hagi viscut des de segles arrere embolcallat dins unes creences religioses que gairebé constituïen de manera preeminent el seu *weltanschauung*, la seva comprensió total del món. No és estrany, doncs, que moltes de les expressions dels mallorquins vagin molt sovint tenyides d'elements també religiosos. Entre aquelles n'hi trobam a bastament que fan referència a sant Pau. Són, però, tan múltiples i amb tantes variants que sols en podem fer una mena d'esquematzació que podríem sintetitzar més o manco així:

- “*Jesús, Sant Pau...!*” (emprada a la part de llevant de Mallorca)
- “*Sant Pau gloriós!*” (emprada gairebé a tot Mallorca)
- “*Ai, Sant Pau gloriós!*” (variant de l'anterior a parts de llevant)
- “*Ai, Sant Pau!*” (emprada gairebé a tot Mallorca)

I a algunes contrades de parla popular tradicionalment més barroca:

- “*Oh gloriós Sant Pau, assistiu-nos!*” (Manacor)
- “*Sant Pau gloriós, assistiu-nos!*” (variant)

Etc.

Per altra part, tenim també algunes expressions o frases fetes que anomenen el nostre sant i que volen significar –no arribam a copsar-ne els motius– coses ben diverses i àdhuc paradoxals.

Vet-ne aquí algunes d'elles:

A una persona alta i ben plantada, paradoxalment amb el que se suposa de la figura de l'Apòstol, se li diu que és

“alt com un Sant Pau”.

Tal volta succeeix la mateixa paradoxa que hi trobam en el que fa referència a Sant Cristòfol, que la tradició contempla com a gegantí i, en canvi, la dita popular li diu “*Sant Cristòfol nan*”...

Així com també tenim que d'una persona un poc curta de gambals i d'enteneniment un tant obtús se'n diu que és un “*pur*” o un “*betzol*”, etc., així també a Mallorca se li diu que és “*un Pau*”; i a un qui “*fa es beneit*” li diuen que “*fa es Pau*”.⁷ El motiu de tals expressions no el sabem copsar.

Una altra expressió hem trobat encara usada arreu de Mallorca –i d'aquesta sí que sembla que en podem trobar una explicació adient– que fa clarament referència a l'Apòstol. És el nom que se solia donar antigament a l'epilèpsia:

(7) Així també es troba recollit en el DCVB d'Alcover/Moll, vol. 8, pàg. 339.

“El mal de Sant Pau.”

És sabut que hi ha bastants d'escriptoristes, almenys entre els antics, que solien atribuir, amb més o manco fonaments, aquesta malaltia a l'Apòstol. Tal volta es basaven en aquell verset de la Carta als Gàlates on diu que davant la prova de la seva malaltia no el depreciaren els gàlates ni “*escopiren*”⁸ davant d'ell. Aquest costum d'escopir, demostrant repulsió, la tenien, segons conta J. Holzner,⁹ els supersticiosos orientals davant un atacat per la “*infermetat sagrada*”, o sia, l'epilèpsia. No és estrany, doncs, que indirectament se sospitàs que l'apòstol sant Pau patia aquest mal i d'aquí que s'anomenàs amb el seu nom tal malaltia.

Cançons i gloses

Cançons i gloses se'n troben a Mallorca que fan referència a les més diverses i insospitades qüestions. La nostra terra és terreny de sentiments i aquests brosten molt sovint en forma de cants i altres manifestacions líriques de faïçó ben diversa. Aquests sentiments es poden manifestar poèticament en formes cultes i elegants –com en el cas dels poetes de l'Escola Mallorquina– com també es manifesten molt sovint i extensament dins uns paràmetres humils o elementals, com en el cas de les “gloses” o les cançons populars. A la nostra terra mai no hi han mancat aquests poetes populars –anomenats també “glosadors”– que, sense massa pretensions literàries, han palesat aquesta vena lírica tan pròpia de la nostra gent.

Hom podria dir, fins i tot, que dins cada mallorquí hi dorm un glosador.

De tot es fan cançons a Mallorca...¹⁰

Així, doncs, tampoc no podien faltar algunes gloses que, directament o indirecta, fessin referència a Sant Pau.

Malgrat això, com que aquesta vena poètica de què parlam s'alimenta sempre de la vida pròpia del poble, quan aquest poble no ha arribat a cop-sar plenament una idea o no ha assolit uns determinats sentiments, tampoc no es pot suposar lògicament trobar-hi una esponerosa manifestació artística que els tenguí com a base.

A Mallorca, ja ho hem enutjosament repetit, no han calat mai molt profundament i extensa ni els coneixements ni la devoció d'aquest sant. No calia, doncs, esperar-hi abundoses expressions poètiques al respecte.

---

(8) Gal. 4, 14. Algunes altres versions ho tradueixen simplement com a “mostrar repugnància” o “mostrar repulsió” (v. més ampla explicació en el llibre de la nota següent).

(9) HOLZNER, Josef, *San Pablo, heraldo de Cristo*. Barcelona 1961, pàg. 122.

(10) Vegi's el que manifesta en aquest aspecte el P. Rafel Ginard Bauzà en el pròleg d'*El cançoner popular de Mallorca*. Ed. Moll. Bib. “Les Illes d'or” n° 76. Palma, 1960.

Vàrem consultar, en el seu moment, els més destacats folkloristes mallorquins per tal de poder establir l'abast del tema paulí dins els cançons populars de la nostra terra..., amb uns resultats no per esperats manco decebedors: a Mallorca no hi ha cançons o gloses paulines...

Tan sols a força d'escorcollar i de preguntar a gent vella vàrem poder finalment recollir només tres cançonetes o gloses que anomenen sant Pau. D'una d'elles no cal dubtar que es refereix a l'apòstol, pel seu sentit implícit. De les altres dues, pel que es diu del sant, no sabem amb certesa a quin sant Pau es puguin referir, però sí que ens permeten conjecturar-ne algunes probabilitats.

La primera d'aquestes cançons té les traces típiques de la glosa mallorquina de sis versets consonàntics de vuit síl·labes mètriques (set síl·labes, amb la final aguda) aparellats el primer amb el quart i el cinquè, i el segon amb el tercer i el sext.

Diu així:

*“Sant Pau va anar predicant
voriu, voriu (sic) de la mar,
per sa muntanya i pes pla,
per tot arreu batiant,
predicant i confessant
el món sencer va voltar.”*¹¹

Com es pot apreciar, tot el seu contingut dóna un esguard a la noció que té el nostre poble de l'apòstol Pau. Tot i essent una visió una mica ingènua, no li passa per alt l'essencial missió i els treballs de l'incansable apòstol de Jesús.

Les altres cançons a què ens referíem abans són de quatre versets i de distinta faïçó. A totes dues s'atribueixen a Sant Pau unes virtuts curatives distintes, i una d'elles ens sembla més fonamentada que l'altra. Les dues gloses són del gènere anomenat “de picat”, és a dir, cançons que volen –i ho aconsegueixen, per cert– tenir “esperons”... Ataquen maliciosament persones o costums amb una mena de ressentiment que no és tampoc el verí de l'odi:

*“M'han dit, perla preciosa,
que de mi queixosa estau.
Comanau-vos a sant Pau,
que no torneu rabiosa...”*¹²

Com es pot veure, en aquesta glosa s'atribueix a sant Pau una virtut especial per a guarir de la “ràbia”, malaltia que se sol contreure per una mossegada d'animal. Quan parlem de les creences populars direm que s'atribueix

---

(11) La transcrivim com ens la digueren.

(12) Aquesta glosa ens la va dir D. Andreu Ferrer Ginard, gran folklorista i músic.

també a l'Apòstol la mateixa virtut contra el verí o picades verinoses d'animal. Potser això sigui degut al passatge dels Fets dels Apòstols on es conta que Pau fou picat per un escurçó sense sofrir-ne cap dany?¹³ Nosaltres ens inclinam a pensar-ho així, sense poder, però, donar-ne més arguments.

La darrera cançó diu així:

*“Comanau-vos a sant Pau,
que cura de mal-de-ventre;
jo en tenc en es meu carrer
de dones que en tenen sempre.”*¹⁴

Aquesta virtut de guarir de dolors intestinals no sabem certament per quin concepte s'atribueix a sant Pau ni podem sospitar tan sols quina relació pugui tenir una cosa amb l'altra. I aquesta observació és vàlida en relació amb qualsevol dels dos sants Paus.

* * *

Abans de passar a descriure les creences populars paulines a Mallorca hem de dir que d'aquelles cançons del gènere folklòric/religiós anomenat “goigs”, amb referència a Sant Pau i que fossin pròpies de Mallorca, no en vàrem trobar cap ni una, per bé que ho malavejàrem.

Altrament, sí que se'n troben bastants a Catalunya i a València.

D'ells no en farem referència perquè cauen fora de l'àmbit d'aquest estudi.

Creences i costums

Les creences generen costums i els costums reforcen les creences.

I ve un punt, després de molt de temps, que ja no es pot destriar molt bé qui ha engendrat a qui... Les tradicions mantenen unes pràctiques de les quals ja no se sap molt bé quins en foren els orígens ni en què es basen realment. Aleshores aquestes pràctiques o costums molt sovint poden esdevenir en simples supersticions... I entre les creences, els costums i les supersticions, tot alhora, és on hem de situar aquestes pràctiques de les quals ara volem parlar perquè mantenen una connexió clara amb la figura, la festa o la diada de Sant Pau apòstol.

---

(13) Ac 28, 3ss.

(14) La canten a Artà. Ens la va dir també D. Andreu Ferrer amb la següent explicació: Allà, “tenir mal de ventre d'alguna cosa” ho diuen d'una persona que vol borinejar, xafardejar, tafanejar, o posar-se amb les coses dels altres...

Creences, costums o supersticions...

El cert és que, per una causa o per l'altra, algunes d'aquestes pràctiques "funcionen"! I això fa que es reforci el costum o la tradició, i que, d'una manera acrítica, ho faci també la "creença" que d'antuvi els sustentava, i que s'estableixi així una suposada connexió causa/efecte que es pot mantenir i reforçar durant molt de temps, mentrestant no arribin unes explicacions més raonades i acurades dels fets.

Però no ens pertoca a nosaltres fer-ne ara i aquí una anàlisi crítica d'aquest aspecte de la qüestió, sinó tan sols donar-ne constància de l'existència.

Un dels costums que trobam a la nostra pagesia es basa en la saviesa antiga d'aquell refrany esmentat: "*Per Sant Pau / es sembra s'all*". És costum antic i freqüent entre la gent del camp que el dia 25 de gener, dins els baixos de l'hort o més sovint en el petit tancat de vora "ses cases", se sembrin cada any un grapat d'all. La madona de la casa els sembra i en cuidarà fins que el dia de Sant Joan (24 de juny), de bon matí, en farà la collita i els guardarà després amb especial cura per tal que durin frescs fins l'any que ve, ja que aquests alls "*són bons per a un necessari*", és a dir, que tenen uns determinats i provats poders curatius: tenen l'especial virtut de guarir els "*grans*", com també la tenen per a "*matar els cucs*" que afecten els minyons. Si fos necessari –o en el cas poc probable que alguna madona s'hagués oblidat i li hagués passat per alt en aquella diada sembrar els seus propis alls– els veïnats s'assisteixen sempre entre ells proporcionant-se aquests remeis tan apreciats.

Els pagesos miren sempre d'haver de passar poc per l'apotecaria.

Alguns n'hi haurà que pensaran que aquests efectes curatius tenen molt a veure amb el sant... D'altres, però, molt més empírics, pensaran que són aquestes dates hivernenques les que determinen els resultats..., i tots plegats donarien per ben cert que, si algun dia s'intercanviassin les festes de sant Pau i sant Joan, a cap pagès o pagesa mallorquins se'ls passaria pel cap sembrar els alls pel mes de juny... És curiós, però, que aquesta virtut curativa no s'atribueixi al comú dels alls hivernencs que se sembren pocs dies després, a principis de febrer, i segons el vell aforisme:

*"Per Sant Blai / es sembra s'all."*¹⁵

Altres costums hi ha també relacionats amb l'agricultura que prenen com a fita aquesta diada de gener, com és ara el temps de podar les parres. Els entesos en la matèria afirmen que per Sant Pau és el temps propici per a deixar-les ben coronades o per a esmotxar-ne les sarments i llevar-li les so-

---

(15) ALCOVER/MOLL, o.c., vol. 1, pàg. 570, recull un aforisme semblant, a Catalunya.

breres, perquè “els pàmpols no n'engreixen i els raïms se n'inflen” i com ja se sap: “curta sarment / verema llarga”...

Es diu també, i es dóna per ben cert, que els ous posts aquesta diada “aguanten tot l'any”.

Finalment, hi ha una altra creença o costum popular, tal volta la més coneguda i extensa a Mallorca respecte a la diada de Sant Pau, i és la que fa referència a una especial virtut curativa que tenen els “paus”.

El DCVB posa tres entrades de la paraula Pau i la segona d'elles és la referent al nom propi de persona. En la segona accepció d'aquest nom diu el següent: “*Home nat i batejat el dia de sant Pau i considerat com a posseïdor de virtut meravellosa contra certes malures, i especialment contra els efectes del verí (Mall.). Hi ha dones que tenen aquesta virtut i són anomenades ‘paués’. Diuen que un ‘pau’ és capaç de guarir una ferida verinosa sense fer altra cosa que xuclar-ne la sang.*”¹⁶ Aquesta és la definició més comuna i general dels anomenats “paus” però, com veurem, hi podríem ajuntar molts més matisos, segons el poble o la contrada a què facem referència, car damunt aquest fons general s'hi ha brodat tota una gamma de variants i explicacions complementàries que van des de la manera o “ritual” d'aplicació de la cura fins a la possibilitat d'adquirir una persona aquest do mitjançant el que es coneix per “*dejuni de sant Pau*”.

Aquí sí que s'ha desplegat tota la fantasia popular que ha elaborat amb afany una quantitat immensa de variants sobre aquest tema, de tal manera que es podria dir que gairebé a cada poble de l'illa se n'ha fet una versió nova i pròpia, cada cop més rica en matisos.

Hi ha indrets o pobles de l'illa que aquest privilegi o do dels “paus” el fan extensiu a totes aquelles persones que han nascut dins l'octava de la Conversió de Sant Pau, anterior i posterior a la festa, i de tots ells diuen igualment que tenen la “*saliva paua*”. No s'ha sentit contar mai de ningú que posseeixi aquest do que hagi volgut treure'n mai cap profit en benefici propi: *El que he rebut de franc, de franc us ho don...*

Quan una persona ha sofert una picada d'abella o d'una espina de peix o de qualsevol altre animal verinós es presenta a casa d'una d'aquestes persones que tenen la tal virtut per a “*fer-se senyar*”. El virtuós, amb tota la serietat que cal donar a un ritu solemniat, es banya el dit pols de la mà dreta amb la pròpia saliva i curosament hi fa tres vegades la creu sobre la part ferida o danyada, tot deixant-hi els rastres de la saliva.

Això és un favor que mai no es paga..., i, per estrany que pugui semblar, funciona!

(16) ALCOVER/MOLL, o.c., vol. 8, pàg. 339.

No acaben aquí, però, aquests poders insospitats dels “paus”: n’hi ha hagut d’ells, tan fiats estan de la seva pròpia virtut, que s’han atrevit públicament a posar-se una serpent del camp dins la faltriguera sense cap mena de temor a les possibles picades de les quals se’n consideren escàpols. “*Mori non possumus*”...

Conten també en alguns llocs que els qui nasqueren el dia de la Conversió de Sant Pau no sols tenen els poders esmentats contra les picades d’animals verinosos, sinó que, de més, tenen tant de poder sobre ells que, si encerclen qualsevol d’aquests animals enmig d’un rotlle fet amb un dit banyat de la pròpia saliva, aquests no s’atreveixen mai a passar per damunt i moren allà dintre com dins una presó.

Aquest cas pareix haver-se comprovat en reiterades ocasions...¹⁷

A algunes contrades de Mallorca es diu també que els “paus” tenen com un senyal, una petita creueta davall la llengua.¹⁸

Abans de concloure aquest apartat ens manca encara consignar una altra variant que es dona també sobre aquest tema a alguns pobles: el “*dejuni de Sant Pau*”.

Es diu en aquests indrets que aquest do de la “*saliva paua*”, que els afortunats nascuts en el dia o el temps apropiat reben directament, es pot adquirir també durant la infància mitjançant aquest dejuni especial.

Aquest original dejuni, fet la mateixa diada de Sant Pau pels infants un pic abans de complir els set anys, els aconsegueix per a tota la vida aquesta mateixa virtut. Aquest especial dejuni consisteix a no menjar ni beure en aquell dia res que hagi passat pel foc ni per cosa alguna que hagi passat pel foc: mengen, tres voltes durant el dia, tan sols fruita; beuen aigua del pou treta amb una carabasseta, car no la poden treure amb un poal perquè aquest ha tocat foc, etc.

Aquesta creença, però, no és comuna en el conjunt de l’illa, sinó tan sols en determinades contrades, especialment per la serra de Tramuntana. No sabem ben bé si aquesta és només una variant d’aquella més coneguda i estesa en el conjunt de l’illa i que s’anomenava “*dejuni de Sant Llorenç*”. D’aquest dejuni, el DCBV en diu el següent: “*A Mallorca hi ha gent que fa practicar als seus infants el dejuni de Sant Llorenç, al qual s’atribueixen virtuts màgiques contra les cremades. Sant Llorenç morí cremat damunt unes graelles, i per això se’l considera advocat contra el mal de cremat. El dejuni de Sant Llorenç l’han de fer durant tres anys els infants menors de set anys, i consisteix en l’abstenció de menjar res cuit ni en què hagi intervingut l’acció directa o indi-*

---

(17) Ens ho contà el mateix folklorista D. Andreu Ferrer Ginard, que hem citat anteriorment.

(18) D’aquesta qüestió ens va assabentar D. Francesc de B. Moll, que l’havia recollida, ens digué, trescant de jove pels nostres pobles.

*recta del foc; així és que no poden menjar pa ni guisats, sinó solament fruita, i encara aquesta no poden tallar-la amb ganivet (perquè el ferro s'ha treballat al foc); l'aigua que beuen ha de ser pouada de set pous i l'ha de beure amb un carabassot, perquè els recipients usuals de llauna o de vidre o terrissa també han estat elaborats amb l'acció del foc. Els infants que han fet oportunament aquest dejuni, tenen la virtut de guarir les cremades amb el contacte de llur saliva, i si ells es cremen, la ferida no els pren malament i es guareix ben aviat.*¹⁹

Com es pot apreciar, les semblances són evidents, sense que es pugui dir quina de les dues procedeix de l'altra, encara que aquesta darrera, per ser més elaborada i recarregada que la primera, podria ser-ne ben bé una elaboració posterior.

Darrerament ens queda consignar també un darrer costum –aquest arrelat principalment als àmbits costaners de Mallorca i sense que en puguem copsar l'antiguitat, car els nostres avantpassats no eren gaire afectats de tirar-se a l'aigua, “*que fa forat i tapa*”– que tenien els al·lots quan anaven a nedar. En el moment ja de fer les acaballes de la nedada i donar-la per finida, solien encara fer el que anomenaven “*ses darreres*”, o sigui, pegar tres capficades, tirant-se des de l'altura i senyant-se abans de cada una, tot dient:

“La primera, per Sant Pere”;

“La segona, per Sant Pau”;

“La tercera, per Sant Nicolau”

“I que en tornar-hi no ens neguem! Amén!”

Aquests són, en resum, els costums i les creences més populars i més destacades que tenen una relació amb Sant Pau o amb la seva diada; costums i creences fetes, com es veu al simple esguard, mig de pietat, mig de superstició, però que tenen tot l'interès i la conspicuïtat que els atorga la seva indiscutible i augusta avior.

JOCS

Només dos jocs hem pogut trobar que es diguin “*de sant Pau*” o que facin referència a aquest nom. El primer és un joc de prestidigitació que consisteix a aferrar-se dos trossets de paper blanc, un a cada dit central d'ambdues mans, i amb agilitat fer-los aparèixer i desaparèixer de la vista dels espectadors al temps de dir: “*ves-te'n, Pere*”, “*ves-te'n, Pau*” i “*torna, Pere*”, “*torna,*

(19) ALCOVER/MOLL, o.c., vol. 4, pàg. 96.

Pau". L'èxit del joc està en saber canviar amb rapidesa i dissimulació el dit que es mostra en cada cas sense que l'espectador tingui l'oportunitat d'adonar-se del canvi.

El segon joc, anomenat "*de sant Pau*", és un joc de cartes antic a Mallorca i consistent a donar tres cartes a cada un dels jugadors i posar-ne una enmig per a saber si va "*per alt*" o va "*per baix*", és a dir, si el número de la carta és superior o inferior al 6. El jugador que tira la més alta o la més baixa (depenent de la direcció del joc) guanya la mà. Cada jugador pren després una altra carta del caramull i es continua el joc fins acabar tot el menat. Qui al final hagi aconseguit reunir el major nombre de cartes és el guanyador del joc.²⁰

* * *

Amb tot el que hem dit fins ara donam per acabat aquest petit aplec de tradicions, dites, costums, cançons, jocs, etc., que hem pogut arreplegar i que fan referència a la figura, la festa o la diada de Sant Pau, que s'han guardat i usat durant segles a tot Mallorca.

Els nostres avantpassats els bastiren i nosaltres els hem volguts conservar i recordar aquí en memòria seva. "*Que Déu els hagi en la seva glòria!*"

---

(20) Aquest joc està també recollit en el DCVB. ALCOVER/MOLL, o.c., vol. 8, pàg. 339.